

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

К.М. Андросчук

Науковий керівник – канд. філол. н., ст. викл. Каленич В.М.

МІЖМОВНА КОРЕЛЯЦІЯ ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ АТМОСФЕРНИХ ЯВИЩ

Речення є основною синтаксичною одиницею, оскільки саме в ньому реалізуються найважливіші функції мови: комунікативна (мова як засіб спілкування) і пізнавальна (мова як знаряддя пізнання й відображення дійсності, знаряддя вираження думки) [1, с.36].

В україністиці різні аспекти вивчення речення та його структурних компонентів викладені у працях І.К. Білодіда, В.В. Виноградова, І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, П.С. Дудика, А.П. Загнітка, Н.Л. Іваницької, О.С. Мельничука, М.Я. Плющ, О.Д. Пономарева та інших.

Порівняно з іншими синтаксичними одиницями реченням властива семантико-граматична багатовимірність. Зокрема, їх класифікують за будовою, за характером предикативних відношень, за метою висловлювання та за емоційним забарвленням [4, с.107]. За будовою речення поділяються на прості і складні. За формальними ознаками предикативного центру розрізняють два найбільш узагальнені їх структурні типи: двоскладні та односкладні прості речення. О.Д. Пономарів зауважує, що просте речення часто містить у собі компоненти, не зумовлені валентністю предиката; у такому випадку воно стає простим ускладненим реченням [5, с.28].

Система і структура мови опосередковані характером відображення навколишньої дійсності й способом взаємодії людини з нею. Одним із фрагментів дійсності, що нас постійно оточує, а отже, й знаходить вираження в мовній системі, є атмосферні явища. Як і лексика на позначення таких реалій, система граматичних засобів їхньої репрезентації є надзвичайно різноманітною. Синтаксичні конструкції, пов'язані із семантикою атмосферних явищ, досить поширені.

Мета статті – з'ясувати особливості формально-граматичних засобів вираження атмосферних явищ в українській та англійській мовах.

Матеріалом дослідження слугували реченнєві конструкції, дібрані з прозових творів М.М. Коцюбинського та повісті Джерома К. Джерома «Three men in a boat (To say nothing of the dog)».

За функціональною сутністю та формою вияву атмосферних явищ виокремлюємо: 1) опади; 2) атмосферні явища, пов'язані з перепадами температури; 3) явища вітру та руху повітряних мас; 4) атмосферні явища, пов'язані з сонячною активністю.

1. Опади – атмосферне явище, при якому вода випадає з хмар або безпосередньо з повітря в твердому чи рідкому стані. До опадів належить сніг, дощ, роса, туман, град, іній.

Досліджуючи мовний матеріал, фіксуємо превалювання поширених двоскладних речень у репрезентації явища опадів у синтаксичній системі як української, так і англійської мови. Напр.: *Над селом стояв звичайний в осінню пору туман* [2, с.340]; *Холодна роса сідає йому на ноги* [3, с.227]; *Вже третю добу сіє на полонині дрібний мачкастий дощик* [3, с.221]; *It rained on all morning – Весь ранок йшов дощ* [6, с. 16]; *The heavy rain was pouring during last two days – Протягом останніх двох днів лив сильний дощ* [6, с.174].

Семантика у непоширених двоскладних реченнях дещо звужена, але такі конструкції також активно використовуються в українському та англійському синтаксисі, напр.: *Посипав сніжок* [2, с.94]; *Ідуть дощі* [3, с.107]; *А хуртовина не вицхала* [2, с.261]; *The rain has stopped – Дощ вже вицх* [6, с.283]; *The snow are falling – Падає сніг* [6, с.141].

Спорадично на позначення опадів функціонують односкладні речення, що виражають високий ступінь абстракції, напр.: *Пахло вогкістю* [2, с.51]; *Росяно* [3, с.282], або певну більш конкретну дію, напр.: *Сивотуманилось* [3, с.185]; *Дощить* [2, с.211]. Еквівалентами

односкладних речень у англійській мові є двоскладні конструкції з формальними підметом *It* (це) та присудком (дієсловом-зв'язкою *is* (бути) у різних часових формах), напр.: *It is poring* – *Лле (дощ)*; *It is raining now* – *Зараз дощить* [6, с. 94].

2. Атмосферні явища, пов'язані з перепадами температури (мороз, відлига, а також констатація фактів різного коливання температури), широко репрезентують двоскладні поширені та непоширені речення, напр.: *Настав холод, сльота та негода* [2, с.137]; *Настала посуха* [3, с.65]; *Люто тріщав мороз* [3, с.232]; *Подихнули морози, зіпили землю, зв'ялили гаї та діброви* [2, с.82], у яких основне смислове навантаження виражається іменниками, що виступають у ролі підмета (*холод, відлига, посуха, морози*) та дієсловами-присудками, які виражають рух або інтенсивну дію: *настала, прийшли, вдарили*.

В англійській мові суть і специфіку таких атмосферних явищ репрезентує лише означення, оскільки граматичні центри у таких конструкціях є формальними, напр.: *It was such a cold day!* – *Це був такий холодний день!* [6, с.381]. Пор.: *It's a hot, stuffy day* – *(Це є) Спекотний, задушливий день* [6, с.254].

На відміну від двоскладних, односкладні речення рідше використовуються для репрезентації атмосферних явищ, пов'язаних з перепадами температури, напр.: *Ставало воєно й холодно* [2, с.349]; *А і справді ставало тепліше в повітрі* [2, с.51]. В англійському синтаксисі такі конструкції активно не вживаються, напр.: *It became cold* – *Стало холодно* [6, с.46].

У системі номінативних речень, фіксуємо не лише конструкції з однією граматичною основою без інших другорядних членів речення (напр.: *Відлига!* [3, с.301]; *Посуха та й посуха* [3, с. 102]), а й речення з компонентами, не зумовленими валентністю синтаксичного ядра, напр.: *Гострий струмінь морозного повітря...* [2, с.387]. Такі структури не мають відповідників у системі синтаксису англійської мови.

3. Явище вітру та руху повітряних мас, до якого належить гроза, блискавка, грім і вітер різної інтенсивності, найчастіше в українській і англійській мовах виражаються непоширеними реченнями, не зважаючи на те, що такі конструкції репрезентують саме явище без відповідних супровідних характеристик. Наприклад: *Вітер дужчає* [3, с.373]; *Вдарив грім* [3, с.236]; *Ну й буря була!* [2, с.307]; *Подихає вітерець* [3, с.304]; *Yes, it was thunderstorm!* – *Так, це була гроза!* [6, с.54].

Другорядні члени можуть увиразнювати речення на позначення явищ вітру та руху повітряних мас, поширюючи його та надаючи йому додаткових семантичних відтінків, напр.: *Повівав холодний вітерець* [2, с.94]; *Осінній вітер мчав жовті хмари* [2, с.463]; *A tremendous awful thunderstorm was above small village at night* – *Величезна жахлива гроза була вночі над маленьким селом* [6, с.91].

Формально-граматичні засоби обох мов дозволяють використовувати однорідні синтаксичні компоненти для ускладнення формально-синтаксичної структури речення, що дає змогу не лише констатувати явище, а й охарактеризувати його в процесі, напр.: *Зате блискавка розгорялася, жевріла, ставала сліпучо-білою* [2, с. 305]; *The wind rises, drives the clouds away, brings rain* – *Вітер рветься, жене хмари вперед, несе дощ* [6, с.255].

Односкладні речення вживаються спорадично; номінативні конструкції в основному непоширені, їхня граматична основа і є семантичним та синтаксичним ядром речення, напр.: *Грім...* [2, с.489]; *Блискавка.* [2, с.489]. Еквівалентами таких конструкцій в англійській мові виступають двоскладні конструкції з формальними граматичними основами, напр.: *It's wind* – *Вітер* [6, с.204].

4. Атмосферні явища, пов'язані із сонячною активністю, мають широкий спектр засобів репрезентації. Із сонцем мовець пов'язує не лише семантику світла й темряви, але й явища заходу й сходу сонця, тобто часові рамки доби, і навіть явища, пов'язані з температурним режимом, такі, наприклад, як спека.

В українському та англійському синтаксисі ці атмосферні явища репрезентують двоскладні речення, у яких сонце виконує роль підмета, напр.: *Сонце пече* [3, с.9]; *Сонце*

показалось [2, с.303]; *Сонце сховалось за хмари* [2, с.94]; *The sun was rising in all splendid beauty* – *Сонце сходило у всій своїй величній красі* [6, с.32].

В українській мові сонце як об'єкт дійсності часто залишається поза контекстом. У такому випадку відбувається переосмислення мовцем навколишньої дійсності, і тому суть атмосферного явища та його причини речення репрезентують опосередковано, напр.: *День відійшов* [2, с.423]; *На заході трохи вияснилось* [2, с.337]; *Була спекотна днина* [3, с.235]. У системі англійського синтаксису *сонце* як підмет є невід'ємною складовою речень на позначення атмосферних явищ, пов'язаних із сонячною активністю, напр.: *The sun was getting warmer* – *Сонце ставало теплішати* [6, с.32]; *The sun had gone* – *Сонце вже сіло* [6, с.244].

Отже, у системі виражально-зображальних засобів української та англійської мов атмосферні явища мають різні вияви. У ході дослідження зафіксовано, що формально-граматичні засоби вираження атмосферних явищ у синтаксичній системі англійської мови можуть бути репрезентовані лише за допомогою двоскладних конструкцій. Просте речення в англійській мові завжди структурують два граматичні центри; навіть якщо на семантичному рівні ці речення є безособовими, то на синтаксичному їх заміщують двоскладні конструкції з формальними підметом *it* (це), *this* (цей), *that* (те) та присудком дієсловом-зв'язкою *is* (бути) чи допоміжним дієсловом (*to get, to become*) у різних часових формах, напр.: *It was getting dark* – *Ставало темно* [6, с.118].

У синтаксисі української мови двоскладні речення на позначення атмосферних явищ широковживані. Спородично функціонують односкладні речення, що пов'язано із їхньою динамічною семантикою, яка вимагає двоскладних конструкцій для повнішої реалізації атмосферних явищ у мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Академія, 1992. – 356с.
2. Коцюбинський М. Твори в 2-х томах. – К.: Наукова думка, 1988. – т.1. – 388с.
3. Коцюбинський М. Твори в 2-х томах. – К.: Наукова думка, 1988. – т.2. – 421с.
4. Плющ М.Я. Граматика української мови: у 2 ч.: Підручник. – Ч. 2: Синтаксис. – К.: Вища школа, 2005. – 327с.
5. Сучасна українська літературна мова: Підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін. – К.: Либідь, 1997. – 351с.
6. Jerome K. Jerome. Three men in a boat (To say nothing of the dog). – London: Faber and Faber, 1977. – 386с.

В.В. Богатько, А.С. Голошивець

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НОВОТВОРИ У ФРАЗЕМІЦІ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Мова художньої літератури є особливим різновидом літературної мови. Мовна тканина твору становить собою складну систему різнопланових і різностильових одиниць – лексичних, фразеологічних, синтаксичних. Добір цих одиниць і функціонування їх у мові художньої літератури створює індивідуальну мовну манеру письменника. На думку В. Виноградова, «сміисловою одиницею індивідуального стилю може бути слово, сполучення слів і навіть більші за обсягом і конструкцією словесні утворення» [1, с.48]. Про вияв авторської індивідуальності через мовні засоби говорить В. Кухаренко: «Словесна матерія художнього твору є єдиною реальною можливістю, з якої треба буде зробити висновок про світосприйняття автора, характер зображуваної ним дійсності, адекватності і типовості зображення» [3, с.5].

Значне місце серед складників мовної тканини твору художньої літератури посідає фразеологія. Важливість функцій, виконуваних фразеологічними одиницями (ФО), зумовлена притаманними їм рисами – метафоричністю, емоційною насиченістю, експресивністю. Крім того, використання ФО в мові художньої літератури надає її творам національного колориту. Не випадково Н. Москаленко зауважує: «У фразеології лінгвісти вбачали одну із специфічних рис кожної мови» [6, с.23]. Тож не дивно, що фразеологічний